

MINE DURMUS

Meclis-i Meşâyih

II. Abdülhamid Devrinde Tarikatlar

...

ÖN SÖZ

Bu çalışma XIX. yüzyılda kurulan Meclis-i Meşâyih'in kurumsal yapısını, faaliyetlerini ve devletin tarikatlara yaklaşımını incelemeyi amaçlamıştır. Osmanlı Devleti'nin geçirmiş olduğu merkezileşme ve modernleşme süreci devletin bütün unsurlarında hissedilir şekilde kendini göstermiştir. Dolayısıyla devlete siyasî, sosyal, kültürel ve askerî anlamda etkileri olan tarikatlar da bu süreçten etkilenmiştir. Tarikatların denetim ve kontrolünün sağlanması için kurulan Meclis-i Meşâyih, bu merkezileşme sürecinin tarikatlar noktasında en son ayağını oluşturmaktadır. Kurulan bu meclis ile tarikatların ve tekkelerin yönetimi tek elde toplanarak denetim sürecinin etkinleştirilmesi öngörülmüştür.

Bu çalışma gerek Şeyhülislamlık Arşivi'ndeki meclis defterlerinin, gerekse Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki arşiv vesikalarının tetkik edilmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Çalışmanın ilk hali 2016 yılında yüksek lisans tezi olarak sunulmuştur. Aradan geçen uzun zaman göz önünde bulundurularak konuyla ilgili arşiv vesikaları yeniden gözden geçirilmiş ve yeni arşiv belgeleri çalışmaya ilave edilmiştir. Konuya dahil edilmemiş ve geçen zaman zarfında oluşan araştırmalarla literatür zenginleştirilmiş, tespit edilen eksiklikler ve hatalar düzeltilmiştir. Ayrıca çalışmanın en önemli materyallerini teşkil eden Meclis-i Meşâyih Defterleri (çalışmada ismi ve numaraları verilen defterler) tarafımızca özetlenmiş, tasnif

edilmiş ve çalışmada kullanılmıştır. Meclis-i Meşâyih Defterlerinin transkripsiyonu ve özetlenmesi kapsamında hayata geçirilen proje, bu çalışmadan daha sonra başlamıştır.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde genel bir yaklaşımla Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıla kadar olan dönemde tarikat ve tekkelere bakışı ve uyguladığı siyaset ele alınmıştır. Birinci bölümde Meclis-i Meşâyih öncesi XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin tarikat ve tekkeleri denetleme sürecinde ne gibi düzenlemeler yapıldığı, Meclis-i Meşâyih'in kuruluşu ve nizamnâmesi ele alınmış ve sonrasında yapılan birtakım düzenlemelerden bahsedilmiştir.

İkinci bölüm Meclis-i Meşâyih'in idari yapısı ile ilgilidir. Bu bölümde Meclis-i Meşâyih azaları, bunların hangi tarikat şeyhlerinden seçildiği ve bu tarikatların meclis azalığındaki etkileri ele alınmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise II. Abdülhamid dönemi genel tarikat siyaseti ele alındıktan sonra Meclis-i Meşâyih'in faaliyetleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Meclis-i Meşâyih'in tarikat ve tekkelerle ilgili alınan kararlarda nerede durduğu, padişahın meclisin aldığı kararlara nasıl baktığı, meclisin aldığı kararların ne kadarının uygulamaya geçirildiği gibi birtakım sorulara cevap aranmıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında pek çok kişinin katkısı var. Lisans dönemimden itibaren ilmi anlamda bana yol gösteren kıymetli ve muhterem hocam Prof. Dr. Ali Akyıldız'a, çalışmanın her aşaması ile titizlikle ilgilenen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Yüksel Çelik'e, araştırma süresince yapıcı tenkit ve yönlendirmeleri ile bu çalışmanın ortaya çıkmasında büyük katkısı olan kıymetli hocam Dr. Muharrem Varol'a, çalışmayı titizlikle okuyarak birtakım eksikleri görmemi sağlayan değerli hocam Prof. Dr. Davut Hut'a, yıllardır dostluğunu benden esirgemeyen, her daim yanımda olan dostum, arkadaşım, meslektaşım Nurdan Gür'e, Meclis-i Meşâyih defterlerine ulaşmamda ve Meşihat Arşivi'ndeki çalışmalarımda

Ön Söz

bana yardımcı olan o dönem Şer'iyeye Sicilleri Arşivi Müdürü olan Ayhan Işık'a, ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Meşihat Arşivi ve İslam Araştırmaları Merkezi değerli çalışanlarına bana bu çalışmayı yazmamda sunmuş oldukları imkân ve yardımlar için teşekkür ederim. Son olarak çalışmamın her aşamasında yanımda olan, her daim beni teşvik ve takdir eden değerli aileme sonsuz teşekkürler ediyorum.

Mine Durmuş
Bahçelievler 2024

KISALTMALAR

- a.g.e.** : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makale
a.g.t. : Adı geçen tez
a.g.s. : Adı geçen salname
a.mlf.: Aynı müellif
bkz. : Bakınız
hd.: Hükümdarlık dönemi
BOA. : Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri
TDVİA. : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
İA. : İslam Ansiklopedisi
MM, TZD. : Meclis-i Meşâyih Tekke ve Zaviye Defterleri
MM, VMD. : Meclis-i Meşâyih Vakfiye ve Müzekkire Defterleri
MM, KHD. : Meclis-i Meşâyih Karar Hulasa Defterleri
MŞH, EO. : Meşihat Evrak Odası
s. : Sayfa
çev. : Çeviren
yay. : Yayınlayan
haz.: Hazırlayan
nr. : Numara
ed. : Editör

GİRİŞ

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren tarikatlara ve tekke şeyhlerine büyük ehemmiyet vermiş, bunların dinî, siyasî ve sosyal nüfûzundan faydalanmıştır. Derviş ve sûfilerin Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecindeki rolleri ve müspet tesirlerine karşılık devlet, tarikatlara ve tekkelere her anlamda müsamaha göstermiş, onları himaye etmiş ve desteklemiştir.

Türkler'in İslamla tanışmaları Orta Asya'da İslamiyet'i tebliğ eden derviş ve sûfiler vasıtasıyla olmuştur.¹ Dolayısıyla devletin sûfî çevrelere yaklaşımı müspet bir doğrultuda ilerleme göstermiştir. İslam dünyasında ortaya çıkan tasavvufî akımların hızla yayılarak tüm İslam coğrafyasına nüfûz etmesinin ardından XII. ve XIII. yüzyıllarda birçok tekke inşa edilmiştir. Bu dönemde güçlü ve merkezîyetçi bir siyasî yapının bulunmayışı ve bu sebeple bir takım sosyal sorunların ortaya çıkışı toplumda ve yönetici sınıfta tasavvufa olan ihtiyacın artmasına sebep olmuştur. Sûfî cereyanların yayılması, tekkeler ve tarikatların devlet tarafından resmen tanınmasını ve devlet ileri gelenlerinin bu cereyanlardan etkilenmesini sağladığı gibi yönetici sınıfın bireysel anlamda bu

1 Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Arkadaş Yayınları, Ankara 2008, s. 18.

çevrelere yakınlık göstermesi şeyhlerin ve tarikatların nüfûzlarını artırmalarına sebep olmuştur.²

Toplum nazarında ideal insan tipinin numunesi olduğu düşünülen sûfiler, genel olarak İslam dünyasında siyasal otorite ile toplum arasında aracı konumda olmuştur. Özellikle XI. yüzyılda, tarikatların hızla yayıldığı dönemde siyasî iktidar, toplumla olan ilişkilerinde sûfî çevrelerin düşüncelerini dikkate almıştır. Böylelikle sûfî çevrelerle siyasî iktidar arasındaki yakınlaşma hızla ilerlemiştir. Yakınlaşmanın bazen sûfî çevrelerin bazen de siyasal otoritenin isteğiyle olduğu belirtilmektedir. Bu yakınlaşma ya otoritenin tarikata intisap etmesi ya da sûfî çevrelere duyulan saygıdan dolayı onlara devlet tarafından birtakım imtiyazlar verilerek ödüllendirilmeleri şeklinde olmuştur. Ancak bunlardan daha da önemlisi sultan, vezir ve diğer yüksek bürokratlar sûfîlerle toplumda itibar görme, nüfûzlarını artırma ve otoritelerini meşrûlaştırma adına yakınlık kurmuştur. İktidarın bir tek şeyhe değil de birden fazla şeyhe itibar etmesini de bu bağlamda ele almak gerekir zira yalnızca inanç doğrultusunda tasavvufa meyleden bir sultan, vezir veya yüksek bürokratin tek bir tarikata intisap etmekle yetinebileceği belirtilmektedir. Sûfî çevrelerin iktidar çevreleriyle yakınlık kurması da yönetici sınıfın amaçlarıyla benzerlik gösterir. Gerek Osmanlı öncesi İslam Türk tarihinde gerekse Osmanlı Devleti'nde hükümdarlar, bulunduğu yerin en muteber sûfilerinin dua ve nasihatlarını almak isteyerek onları tekkelerinde ziyaret etmişlerdir.³ Bir Şark siyaseti olarak manevi kişilerin ve kurumların devletin çıkarları ve otoritenin meşruiyeti doğrultusunda desteklerini sağlama siyaseti kendinden önceki İslam devletlerinden miras kalan bir anlayış olarak Osmanlı Dev-

2 Mehmed Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1984, s.196,197. Ocak, Tasavvuf tarihinde sûfilerin ilk zamanlarda siyasal iktidar ile yakınlık kurmak istemediklerini ancak zamanla böyle bir yakınlaşmanın kaçınılmaz olduğunu belirtmektedir (Ocak, *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 74).

3 Ocak, *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar*, s. 74-76.

leti'nde de devam ettirilmiştir. Ancak her zaman siyasi otorite ile sūfîler arasındaki ilişkiler müspet çizgide ilerlememiş, bu çevreler bazen aktif bazen pasif olarak devlet otoritesine karşı çıkmışlardır.⁴

Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecine, Anadolu'da bulunan uç beyliklerinden ve Türk-İslam devletlerinden gelen farklı sınıflardan ve mesleklerden kişilerin katkısı olmuştur. Bu sınıflar içerisinde farklı tarikatlara mensup şeyh ve dervişler de yer almıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda etkili olan ve Aşıkpaşazâde tarafından dört sınıfa ayrılan unsurlardan Abdalân-ı Rûm⁵ olarak isimlendirilen dervişler, Osmanlı padişahları ile tüm savaşlara katılmışlardır.⁶ Bazı kaynaklarda Horasan Erenleri olarak geçen "abdâl" ve "baba" lakabıyla da anılan bu zümreler, kuruluş sürecinin dinî ve ictimâî manada önemli aktörleri olmuşlardır.⁷ Bu unsurlar teşkilatlı bir şekilde savaşmak dışında dinî nüfûzlarını kullanarak kitleleri harekete geçirmişler, buldukları bölgelerde toplumsal kaynaşmayı sağlayarak sosyal ve siyasî istikrara katkıda bulunmuşlar ve yeniliklere zemin hazırlamışlardır. Fetih sürecini doğrudan etkileyen bu unsurlar Rûmeli'nin İslamlaşmasında da büyük roller üstlenmişlerdir.⁸ Bu derviş şeyhlerin ilk kuşağını

4 Ocak, Selçuklu ve Osmanlı döneminde sūfî çevreleri, yönetim ile olan ilişkilerinden dolayı iki kategoriye ayırmıştır. İlk kategoride Sünnî, şehirli, (Melâmîler müstesna) iktidar ile uyumlu bir ilişki içerisinde olan sūfîler ki bunları "conformist sūfîlik" olarak isimlendirmiş yani medrese eğitimi alan ve bu aldığı eğitimi hem teorik hem de pratik olarak uygulayıp bunun sonucunda şeriat çerçevesinde yaşayan şehirli sūfîler, diğeri ise "militan" bir karakter alacak kadar ileri gidebilen ve "non-conformist sūfîlik" olarak isimlendirdiği Sünnî müslümanlar dışında göçebe hayat mensubu olan kırsal sūfî çevrelerdir (Ocak, *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar*, s. 76).

5 Horasan erenleri veya Azerbaycan'dan göç eden gruplar olarak anılan bu sınıf genellikle Türkmenler arasında (Orta Asya şamanları gibi) sosyal ve dinî hayatı yöneten kutsal kişiler olarak tanımlanmışlardır. Ancak bunlar 14-15. asırlarda yerleşik hayata geçmiş ve Sünniliği benimsemiş Türk nüfusu karşısında göçebe kültürünü benimseyen ve yaşayan Türkmen'lerdir. (Halil İnalıcı, "Kalenderiler ve Devlet: Otman Baba ve Fatih Sultan Mehmet", *Osmanlı Tarihinde İslâmiyet ve Devlet (Seçme Eserleri IX)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, s. 91).

6 Ömer Lütfi Barkan, *Kolonizatör Türk Dervişleri*, Hamle Yayınları, İstanbul 1993, s. 11.

7 Mehmed Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s. 94.

8 Barkan, *a.g.e.*, s. 12, 13.

Şeyh Edebâli gibi Baba İlyas çevresinde yani Vefâ⁹ tarikatına intisap edenler, ikinci kuşağını ise Geyikli Baba¹⁰ ve Abdal Musa'ya intisap eden Kalender-meşreb sûfler oluşturmaktaydı. Bu dervişlerle Osmanlı Devleti'ni birbirine yaklaştıran sebeplerin ilki, Anadolu'da bulunan bu dervişlerin Bursa'nın fethiyle (1326) birlikte daha batıya akın ederek bu bölgelere yerleşmeleri, ikinci olarak da Osmanlı yöneticilerinin de bu dervişler gibi Türkmen göçerleri olmalarıdır.¹¹

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan önce askeri istilalarla birlikte birçok aşiret, köylü ve asker halk, Anadolu'da bulunan boş arazilere ya kendiliğinden ya da iskân ve sürgün ile gelerek buralara yerleşmek zorunda kalmışlar, dervişler ise bu bölgelere akınlar düzenleyerek yerleşmişlerdir. Yerleştikleri bölgeleri zamanla şenlendiren dervişler, kurdukları zaviyelerle buraları tarikat merkezi haline getirmişlerdir. Bu dervişlerin köylerde tesis etmiş oldukları zaviyeler fetihlerle birlikte Anadolu'nun tamamına yayılmaya başlamış, batıya doğru yapılan fetihler ile zaviyelerin sayısı hızla artmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında Anadolu'ya yapılan bu akınlar karşısında beyler, dervişlere bir takım hak ve salâhiyetler vermiş, bahsettikleri topraklar sayesinde onların buralara yerleşmelerini sağlamışlardır. İlk dönem Osmanlı padişahları da bu zaviyeleri ve şeyhlerini korumuş ve fethedilen topraklarda yenilerinin açılmasını teşvik etmişlerdir. Rumeli fetihleriyle birlikte dervişler bu bölgeleri de Türkleştirmeğe, İslamlaştırmaya ve imar etmeye başlamışlar,

9 XI. yüzyılda Irak'ta yaşayan Tacül-Ârifin Seyyid Ebu'l-Vefâ el-Bağdâdî (ö.501/1107) tarafından kurulan tarikat. Tarikat hakkında detaylı bilgi için bkz. Haşim Şahin, "Vefâiyye", *Türkiye'de Tarikatlar*, İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları (İSAM), ed. Semih Ceyhan, İstanbul 2017, s. 135-158, Haşim Şahin "Vefâiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, XLII, 600-603.

10 Vefâiyye tarikatına bağlı bir Türkmen şeyhi olan Geyikli Baba (Ahmet Yaşar Ocak, "Geyikli Baba", *TDVİA*, XIV, 1996, 45) Azerbaycan'ın Hoy şehrinde doğmuştur. Çeri Hasan adında bir sülaleye mensup olan şeyhin asıl adı, eğitimi gibi konular kaynaklarda yer almamaktadır (Haşim Şahin, *Dervişler, Fakihler, Gaziler (Erken Osmanlı Döneminde Dini Zümreler (1300-1400))*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2020, s. 103).

11 Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Süfliğine Bakışlar*, s. 84, 85.

özellikle derbendlerin¹² bulunduğu bölgelerde köyler ve zaviyeler kurarak bölgenin emniyetini sağlamaya çalışmışlardır.¹³ Üstlendikleri rol ve ifa ettikleri hizmetler karşılığında tekke ve zaviyelerin oluşturulması için dervişlere devlet tarafından vakıflar tahsis edilmiştir.¹⁴ Böylelikle Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren tarikatlar, devletin ekonomik desteğini de alarak hareket ve tesir alanlarını genişletmiş, toplumdaki bütün yapılara nüfuz ederek mistik bir yaşam merkezi olmanın ötesinde sosyal hayatın önemli unsurlarından biri haline gelmişlerdir.¹⁵

Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecinde Beylik toprakları içerisinde sūfî çevrelerden yalnızca Ahi'ler ve Rum Abdalları olarak bilinen Kalenderî¹⁶, Yesevî, Haydarî ve Vefâî tarikatına mensup Babaî Hareketi¹⁷ dervişleri yer almıştır.¹⁸ Bu dervişlerin Bektaşîlik'in teşekkülünde de etkili oldukları bilinmektedir. Orta Asya kökenli bir tarikat olan Vefâî liğın Anadolu'daki temsilcisi Baba İlyas Horasanî tarafından XIII. yüzyılda Anadolu'da patlak veren Babaî İsyanı'nın gayrisünnî (heteredoks)¹⁹ bir tarikatın oluşmasındaki en önemli etkenlerden biri olduğu öne sürülmektedir.²⁰ Babaîlik adı

12 Derbend Teşkilatı hakkında detaylı bilgi için bkz. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1990.

13 Barkan, *a.g.e.*, s. 28-32.

14 Reşat Öngören, "Tasavvuf ve Tarikatlar", *TDVİA*, XXXIII, 541.

15 Ahmet Yaşar Ocak, "Din" *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul 1998, II, 120.

16 Tarikat hakkında detaylı bilgi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Kalenderiler (Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfilik XIV-XVII. yüzyıllar)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2020.

17 Bunlar yerleşik devletin baskı ve kontrolünü kabul etmeyip isyan eden dervişlerdir. (Halil İnalcık, "Osman Gazî, Uc Toplum ve Kültürü", *Osmanlı Tarihinde İslâmîyet ve Devlet, (Seçme Eserleri IX)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 39).

18 Ocak, "Din", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, s.122.

19 Ocak, Eski inanç ve geleneklerin şifâhî olarak ortaya çıkması ile oluşan İslam anlayışına Heterodoks yani gayrisünnî İslam denilirken bunun tersi olarak Ortodoks olarak isimlendirilen Sünnî İslam anlayışını ise kitâbî esasları ön planda tutan ancak bir taraftanda eski geleneksel inanç ve kültürleri de belli ölçüde içerisinde barındıran bir anlayış olarak açıklar. Ve her iki İslam anlayışının da mistik yani tasavvufî unsurlar tarafından şekillendiğini belirtir (Ocak, "Din" *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, s. 112).

20 Ocak, "Bektaşîlik", *TDVİA*, V, 373. Şahin, Vefâîlik'in Sünnî ya da gayrisünnî olup olmadığının en fazla tartışılan yönü olduğunu, kuruluşundan günümüze kadar gelen seyrine bakıldığında bu konuda somut bir yargıya varılamayacağını belirtmektedir. Ayrıca Vefâîyye'nin ilk dönemlerinde Sünnî bir yapıda olduğunu ancak kurucusu Seyyid Ebu'l-

verilen bu hareket²¹ Vefâî tarikatı mensupları dışında Kalenderî, Haydarî ve Yesevîye zümreleri tarafından da benimsenmiş ve XIV. yüzyılda Rum Abdalları tarafından da sürdürülmüştür. Abdal Kumral, Abdal Mehmed ve Abdal Musa gibi bazılarının adlarını bildiğimiz Rum Abdalları'nın bir anlamda Bektaşîliğin çekirdeğini oluşturdukları ifade edilmektedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecine katkı sağlayan bu dini zümreler, Baba İlyas'ın müridlerinden ve yahut Vefâî tarikatından olduklarını ifade etmişlerdir. Bektaşîlik kültürünün bu tarikat mensupları arasında gelişme sebebi olarak Sulucakarahöyük'te Hacı Bektaş Zaviyesi'nin kurulması gösterilmektedir.²² Ne var ki Babaf İsyanı'na katılan bu zümrelerin aksine Yesevî çizgisinde Haydarî dervişi olan Hacı Bektaş-ı Velî'nin bu isyana katılmadığı bilinmektedir.²³

XIV. yüzyılda Abdal Musa²⁴ tarafından geliştirildiği belirtilen Bektaşî kültü, XVI. yüzyılda Bektaşîlik'in ikinci pîr olarak kabul

Vefâ'dan sonra temsilcisi olan Dede Garkın'la birlikte özellikle konar-göçer Türkmen zümreleri arasında Sünnî çizgiden ayrıldığını gösteren bazı verilerin bulunduğunu belirtmektedir (Haşim Şahin, "Selçuklu ve Erken Osmanlı Döneminde Vefâîyye Tarikatı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 2014, 70, s. 49, 50. Dede Garkın'ın gerçek ismi Nu'mândır. Vefâî tarikatının Garkınıyye kolunun kurucusudur. 16. yüzyılda bile varlığını sürdüren bu tarikat, 19. yüzyıla ait bir icazetnâmeden anlaşıldığı kadariyle Bektaşîliğe bağlanmıştır. Ancak bunun tam olarak hangi tarihte ve hangi nedenlerle gerçekleştiği sarîh değildir (Ahmet Yaşar Ocak, *Ortaçağ Anadolu'sunda İki Büyük Yerleşimci (Kolonizatör) Derviş Yahut Vefâîyye ve Yesevîyye Gerçeği: Dede Garkın ve Emîrci Sultan (13. Yüzyıl)*, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2011, s. 63, 64).

- 21 Hareket hakkında detaylı bilgi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2020.
- 22 Ahmet Yaşar Ocak, "Bektaşîlik", *TDVİA*, V, 373.
- 23 M. Fuad Köprülü, "Bektaş", *İA*, İstanbul 1979, II, 461, Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süfîlik: Kalenderîler (XIV. ve XVII. Yüzyıllar)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, s. 62. naklen: Muharrem Varol, *İslahat Siyaset Tarikat "Bektaşîliğin İlgası Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Tarikat Politikaları (1826-1866)*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013, s. 25, 26. Karamustafa, Hacı Bektaş-ı Velî ve Kutbeddîn Haydar arasında pîr-mürîd ilişkisi olarak görebileceğimiz yeterli kanıtın olmadığını belirtmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Ahmet T. Karamustafa, "Yesevîlik, Melâmetîlik, Kalenderîlik, Vefâîlik ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri Sorunu", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Süfîler: Kaynaklar-doktrin-ayın ve erkân-tarikatlar-edebyat-mimari-güzel sanatlar-moder-nizm*, haz. Ahmet Yaşar Ocak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s. 61-88.
- 24 Gerçek şahsiyeti bilinmemektedir. Kendisi hakkındakiler rivâyet, menkıbe ve şahsî yorumlara dayanmaktadır. Orhan Fuad Köprülü, "Abdal Müsâ", *TDVİA*, I, 64-68. Abdal Musa'ya ait olduğu rivâyet edilen bir şiire göre kendisi "Horasan Erenleri" olarak ifade

edilen Balım Sultan tarafından bağımsız bir tarikat haline getirilmiştir. Bektaşîlik'in teşkilatlanma dönemine girdiği XVI. yüzyıla kadar Rum abdalları bu kültün yayılmasına hizmet etmişlerdir. Rum abdallarının Hacı Bektaş kültüne bağlılıklarından dolayı Hacı Bektaş-ı Velî'yi tanıyan Osmanlı sultanlarının Yeniçeri Ocağı'nı manen ona bağladıkları ifade edilmektedir.²⁵ Osmanlı Devleti'nin Bektaşîliğe karşı takındığı müsamahakâr tavır tamamen siyasî sebeplerle ilintili olup, devletin Sünnî İslam (Ortodoks) anlayışına olan bağlılığı aynı şekilde devam etmiştir. Öyle ki kuruluş döneminden itibaren İslam fakihlerinin fikirlerinden istifade eden devlet, onlara hizmetlerinden dolayı vakıf köy ve çiftlikler tahsis etmiştir. Her ne kadar "*abdal*" olarak isimlendirilen Kalenderî dervişlere devlet tarafından hoşgörölü davranılsa da "*şer'-i şerife*" aykırı hareketlerde buldukları vakit bunlara karşı bir takım tedbirler alındığı da ayrıca belirtilmelidir.²⁶ Yani devlet bir taraftan verdiği bir takım imtiyazlarla bu dervişleri sisteme entegre etmiş, böylelikle kamu yararına hareket etmelerini sağlamış, diğer taraftan da toplumdaki bir takım dengelerin bozulmasını engellemek adına tedbirler almıştır.²⁷

Beylikler döneminde ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun ilk devirlerinde aynı sosyo-ekonomik ve kültürel yapıdan gelen yönetenler ve yönetilenler sınıfının İslam'a yaklaşımında herhangi bir farklılık söz konusu olmamıştır. Ancak Yıldırım Bayezid döneminden (hd.1389-1402) itibaren siyasî ve idarî yapının giderek merkezileşmeye başlamasıyla birlikte yönetici sınıfın Sünnî İslam'a eğilimi belirgin bir şekilde artmış, Fatih Sultan Mehmed dönemindeki (hd.1451-1481) otoriter merkezileşme devrinde Sünnî İslam anlayışına mutlak manada tabiiyet süreci tamamlanmıştır. "*Osmanlı Sünnîliği*" olarak tanımlanan bu İslam

edilen zümreye mensup bir Türkmen dervişidir. Aslen Azerbaycan'ın Hoy şehriden geldiği öne sürülmekte ancak doğum tarihi bilinmemektedir (Haşim Şahin, *a.g.e.*, s. 106).

25 Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s. 20, 167.

26 Varol, *a.g.e.*, s. 26, 27.

27 Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar*, s. 144.